

УДК 78.071.1 (477)

Степурко Віктор Іванович,
композитор, заслужений діяч мистецтв України,
лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка,
кандидат мистецтвознавства,
доцент, професор кафедри естрадного виконавства
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID 0000-0002-2648-4766
vikorstepurko@gmail.com

Бардашевська Ярослава Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
методики музичного виховання і диригування
Навчально-наукового інституту мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
ORCID 0000-0002-2315-9757
yaroslava.bardashevaska@gmail.com

НАРАТИВНІ ВІДМІННОСТІ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Мега статті. У статті окреслено специфіку постмодерністського нарративу в рамках виявлення різноспрямованості творчості сучасних українських композиторів. **Методологія дослідження** полягає у розкритті та аналізі творчого мислення особистості, що засновується на основі абстрактного неусвідомленого чуттєвого буття, реалізується з небуття і стає власністю свідомості через мистецький твір або інші творчі ідеї. **Наукова новизна.** Встановлено, що ключовим методом їхньої творчості є техніка потоку свідомості, яка у використанні музичних засобів виразності в межах спонтанного письма утворює безкінечну імпровізаційність. **Висновки.** Охарактеризовано основні підходи у трактуванні виражальних музичних засобів як комбінацій різних рівнів сприйняття, простежено й охарактеризовано спільні й відмінні риси творчості сучасних українських композиторів, здійснено порівняльний аналіз нарративної сутності мовного контенту оцінки авторами власної творчості та на рівні музикознавчого аналізу певних їх творів.

Ключові слова: постмодерністський нарратив, техніка потоку свідомості, спонтанне письмо, безкінечна імпровізаційність, мовний контент.

Степурко Віктор Іванович, композитор, заслуженный деятель искусств Украины, лауреат Национальной премии имени Тараса Шевченко, кандидат искусствоведения, доцент, профессор кафедры эстрадного исполнительства Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств; *Бардашевская Ярослава Николаевна*, кандидат искусствоведения, доцент кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования Учебно-научного института искусств ГВНЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»

Нарративные отличия творчества современных украинских композиторов

Цель статьи. В статье обозначены специфику постмодернистского нарратива в рамках выявления разнонаправленности творчества современных украинских композиторов. **Методология исследования** заключается в раскрытии и анализе творческого мышления личности, основывается на основе абстрактного неосознанного чувственного бытия, реализуется из небытия и становится собственностью сознания через художественное произведение или другие творческие идеи. **Научная новизна.** Установлено, что ключевым методом их творчества является техника потока сознания, в использовании музыкальных средств выразительности в пределах спонтанного письма образует бесконечную импровизационность. **Выводы.** Охарактеризованы основные подходы в трактовке выразительных музыкальных средств как комбинаций различных уровней восприятия, прослеживается и охарактеризованы общие и отличительные черты творчества современных украинских композиторов, осуществлен сравнительный анализ нарративной сущности вещательного контента оценки авторами собственного творчества и на уровне музыковедческого анализа определенных их произведений.

Ключевые слова: постмодернистский нарратив, техника потока сознания, спонтанное письмо, бесконечная импровизационность, языковой контент.

Stepurko Viktor, composer Honored Artist of Ukraine Laureate of Taras Shevchenko National Prize, Candidate of Science, Associate Professor, Professor of the Department of Variety Performing Arts National Academy of Culture and Arts Leadership; Bardashevskaya Yaroslava, Candidate of Art Criticism, Associate Professor at the department of methodology of musical education and conducting of the Educational-scientific institute of Arts of the Vasil Stefanyk Precarpathian National University

Narrative distinctions of the creativity of modern ukrainian composers

Purpose of the article. The article outlines the specifics of the postmodern narrative regarding revealing the versatility of creativity of contemporary Ukrainian composers. **The research methodology** consists in revealing and analyzing the creative thinking of the individual, which is based on the abstract unconscious sensory being, is realized from non-being and becomes the property of consciousness through an artistic work or other creative ideas. **Scientific Novelty.** It is determined that the key to their creativity is the technique of the flow of consciousness, which in the use of musical means of expressiveness within the limits of spontaneous writing forms endless improvisation. **Conclusions.** The main approaches in the interpretation of expressive musical instruments as the combinations of different levels of perception are specified, the common and distinctive features of contemporary Ukrainian composers are characterized, the comparative analysis of the narrative essence of the linguistic content by the authors of the own creativity and on the level of the musicological analysis of certain their works is carried out.

Key words: postmodern narrative, the technology of the flow of consciousness, spontaneous writing, endless improvisation, linguistic content.

Постановка проблеми. Сучасне сприйняття світу характеризується нагромадженням фактів і подій, що викликає розгубленість і недовіру до все нових протиріч, неспівпадінь з реальним буттям особистості і сприяє переспрямуванню їх творчого мислення у міфологічному ключі, на основі комбінацій різних рівнів сприйняття. Тим не менше, напластування традицій, образів і стилів вимагає вибудовувати власну точку зору на цей конгломерат артефактів. Відповідно, в мистецьких колах наростає тенденція до звуженого трактування подій у формі, що розуміється як спосіб систематизації індивідом власного досвіду. Для ретрансляції його в загальному плані є необхідність набуття ним форми повідомлення, що характеризувалося би причинно-наслідковими зв'язками. Але оскільки сучасність є швидкоплинно змінюваною, відкритою для інших впливів, то у постмодерністській естетиці використовуються принципи жанрової гібридності, фрагментарності. Усе це призводить до утворення у музичному просторі композиторської творчості випадкових звукових феноменів та структурного хаосу як способу їх організації.

Практика спонтанної імпровізації, що опирається на «психічний автоматизм», стає засобом зв'язку між «несвідомим» та світом реальності, що висловлюється у композиторській творчості як художній образ і радикально змінює традиційні форми подачі і сприйняття звукової інформації.

Новітні форми побудови композиційних структур, в контексті постмодерністського нарративу, вимагають і нових підходів у трактуванні естетичної сутності художнього образу, що містить ідеологію, сформовану певною спільнотою, яку й обслуговує.

Аналіз досліджень і публікацій. Загальні ознаки нарративу як розповідної форми акумуляції і трансляції соціокультурного досвіду розглядає у своїй статті «Наратив і проблема науковості історичного пізнання» І. Починок [6]; Ширяєва Т. М. у статті «Наративна психологія: теорія і практика» стверджує, що уся сукупність знань, що характерна для соціальних спільнот та окремих індивідів, існує у формі нарративу [8]; Бабелюк О. у статті «Поетика спонтанності постмодерністського нарративу» розглядає різноманітні його принципи: ризому, симулякр, пастіш, палімпсест тощо [1].

Аналіз міфу й нарративу у різних напрямках здійснювали: Р. Барт, К. Бремон, А. Ж. Греймас, К. Леві-Строс, Ю. Лотман, В. Пропп, П. Рікер, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, Б. Гаспаров, Е. Падучев, В. Шмід, Ж. Дерріда, Ф. Джеймссон, Ю. Крістева, Р. Ингарден, І. Кальвіно, Ф. Кермоуд та ін. Вищезазначені вчені стверджують, що формування певних напрямків поведінки особистості є результатом взаємодії зі світом, яка висловлюється також і у творчості, але не завжди може бути логічно поясненою. Сприймання себе в соціальному середовищі відбувається шляхом формування нарративів, які є висловленням власної позиції автора. Унікальність нарративів у креативності висловлених ідей, що з покоління до покоління фіксуються у пам'яті особистості, але підлягають постійному оновленню. Відтак, за допомогою нарративу суб'єкт творить своє «Я», постулює себе світові. Наративна психологія зазнає постійних трансформацій і є тісно пов'язаною з культурно-історичним контекстом (Л. Виготський, У. Джеймс, Т. Сарбіна, Е. Еріксон, Г. Бейтсон тощо).

Є необхідність розширення нарративних спостережень також і у сфері порівняльних параметрів уявного й реального на рівні композиторської творчості. Мається на увазі аналізування творчого мислення особистості, що засновується на основі абстрактного неусвідомленого чуттєвого буття, реалізується з небуття і стає власністю свідомості через мистецький твір або інші творчі ідеї

(параметри містичних обривів І.Канта, ідея Г. Ф. Гегеля щодо перетворення духовної субстанції та його загальний метафізичний підхід до проблеми розуміння феномену творчості) [7].

Отже, метою дослідження є розгляд різноспрямованості мистецької інтроверсії творчості сучасних українських композиторів, у контексті постмодерністського нарративу. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявлення у творчості сучасних українських композиторів спільних і відмінних рис (впливу на виникнення творчих ідей позасвідомого, міфів або соціокультурного середовища); здійснення порівняльного аналізу нарративної сутності мовного контенту у висловленні авторами оцінки власної творчості та на рівні музикознавчого аналізу певних їх творів.

Виклад основного матеріалу. Сприйняття світу в постмодерністській естетиці як абсурдного та непередбачуваного вплинуло на принципи побудови творчого процесу руйнуванням всіх усталених правил і закономірностей. У сучасній композиторській творчості сформувався новий нарративний підхід до трактування виражальних музичних засобів як комбінацій різних рівнів сприйняття: візуального, сенсорного, мовного, асоціативно-багатозначного, абстрактного т.і.. Висловлюється це на рівні підсилення певних напрямків впливів і послаблення інших, зміщення уваги слухача на певний час у конкретизацію фактурних змін чи утворення узагальнено-абстрактних форм. Головною особливістю цього напрямку стало те, що увага композиторів зосереджується на триєдиному зв'язку музичної мови, комунікації зі слухачем та соціальної складовій і дозволяє розрізнити формальний зміст тексту та приховану у ньому метафізичну реальність. Власне, зважаючи на той факт, що музика не може бути повністю символічною, оскільки вона не несе у собі, так званого, «присвоєного значення», розгляд творчості сучасних українських композиторів у контексті нарративної психології дозволяє розшифрувати її внутрішній інтенційний посил [4].

Так, наприклад, симфонічний твір Івана Тараненка «Зрак» (Провидіння Господнє) за назвою твору можна було б вважати нарративним висловленням християнського світогляду, однак, за імпровізаційно-алеаторичним композиційним прийомом звукових плям, що його використовує композитор, мистецька інтроверсія даного твору скоріше може ідентифікуватися у руслі естетики пантеїстичного містицизму художників-імпресіоністів, що в своїй нарративній сутності висловлюється на рівні емоційного впливу колористичних “мантр”.

У «Концерті для флейти та камерного оркестру в трьох частинах (“Пам’яті мого батька”))» Олега Безбородька за допомогою дисонуючих звукових сполучень та спонтанно-імпровізаційних напластувань різних музичних конструктивів утворюється трагічний образ протистояння флейти та оркестру (образ батька), якому протиставляється класично-гармонійний образ фортепіано (автор), що з’являється наприкінці і дає можливість класифікувати його задум як нарративне протиставлення стилів – висвітлення проблеми взаєморозуміння батьків і дітей у сучасну добу ціннісної індиферентності.

У Концертній п’єсі для флейти та симфонічного оркестру «Faces» («Лики») Олени Серової постулюється нарратив постмодерної ідеології заблуканої душі: романтичний мелодизм партії флейти на фоні злагодженої системи оркестрових засобів виразності спочатку в руслі імпресіоністичних красот К. Дебюссі, протиставляється потім системі композиторської техніки у чітко вивірених комплексах авангардної «артилерії» ударних батареї та «хрякання» духових інструментів. Вся панорама подій відбувається на ґрунті прихованих структур народної пісні «Пливе кача», що, як ми знаємо, стала символом пам’яті Героїв Небесної Сотні. Зважаючи на той факт, що в західному світі на сьогодні є відомими кілька варіантів використання даного поняття «Faces», як назви Інтернет-спільноти, журналу модельного бізнесу, британської рок-групи тощо, можна висловити здогад про висловлення авторського задуму у цьому творі на рівні нарративного міжстильового проростання за постмодерним принципом “все у всьому”, окрім зазначеної вище ідеології заблуканої душі, можливо, заблуканого людства, а з врахуванням прихованих структур пісні «Пливе кача», ще й містичного контексту – за межею свідомого, можливо уявних образів “лику” святих і противників Бога.

У симфонічному творі «Танці єдиногогорів» Святослава Луньова відчувається спроба композитора засобами звукової палітри оркестру, напластуванням імпровізаційно-спонтанних рухів різних інструментів, особливо духових, відтворити масований гул, що через глибинні порухи підсвідомості, майже на візуальному рівні викликає образи еволюціоністської сентенції: «Як воно було, коли ми були ще тваринами». Такий нарративний посил можна трактувати, як висловлення бажання автора нав’язати суспільству власний інтровертний етос.

Головною нарративною сутністю твору Вікторії Польової для скрипки та оркестру струнних інструментів «Pieta» (від іт. Pieta – милосердя), за одноіменною скульптурною композицією Мікеланджело, є висловлення знакової та відповідальної теми – страждання Богородиці, що тримає на руках убієнного Сина, Господа нашого Ісуса Христа. У межах певних засобів музичної виразності автор використовує мелодичний мотив, подібний до церковного напіву. Його розвиток у протилежних риторичних фігурах

(anabasis-katabasis) [3] якраз і висловлює ідею – Божого милосердя через жертвність Свого Сина Улюбленого заради Спасіння людства. У варіаційному перегукуванні цих двох напрямків розвитку мелодичного матеріалу й ідентифікується наративна сутність зазначеного твору.

Наративний аналіз дозволяє розрізнити формальний зміст тексту та приховану психологічну реальність, яка стоїть за цим постулатом. Особливо важливим є порівняльний аналіз мовного контенту у висловленні власної позиції композитором і музикознавчий аналіз певних його творів. Так, Валентин Сильвестров у одному з інтерв'ю [5] говорить про необхідність співпадіння соціального замовлення з творчою волею митця й називає кілька своїх творів, написаних на замовлення і виконаних з великим бажанням: «Метамузіка», «Widmung», Шоста симфонія. Особливий акцент у висловленні цієї думки зроблено на тому, що ці замовлення “не носили характер строгих, жорстких умов”. Однак, відомо, що створення кожного мистецького твору вимагає виконання чітких, жорстких умов виконавської техніки, а творчість автора якраз і цінується за майстерне виконання цих умов. Такий парадокс пояснюється тим, що творча воля на інтенційному рівні з'являється у митця “у чистому вигляді” і носить характер наративу, що реалізується з небуття і стає власністю свідомості через мистецький твір або інші творчі ідеї.

Можна висловити припущення, що реальність, яка сприймається людьми як належне, у точній відповідності до якої людина організовує своє життя, передбачає використання і певних наративних схем для її відтворення. В той же час, постмодерністська естетика сприйняття буття як абсурдного та непередбачуваного призводить до заглиблення у внутрішній світ, який є «іншість і буття для себе, те, що, поза собою, лишається в собі» [2].

На прикладі творчості В. Сильвестрова можна прослідкувати саме такий шлях пошуку свого “Я” в минулому, на рівні висловлення наративу “повітряних митарств” у позачасових вимірах за православними віруваннями у камерній, вокальній та хоровій музиці або у містичному відчутті інфернальних сил зла через акцентовані “знаки-фанфари” у симфонічній музиці. Власне, цей внутрішній устрій душі митця у несприйнятті навколишнього середовища наприкінці XVIII ст. іменували романтизмом. Сам В. Сильвестров у вище згаданому інтерв'ю називає себе ліриком і стверджує: «Для лірика основне мірило у творчості – авторський шлях». І продовжує: «“Велінню Божому, о муза, будь слухняною...” – цими строчками Олександра Пушкіна все сказано». Зі слів автора, наративна сутність його творчості повністю належить “велінню Божому”. Однак, адепти воцерковленого розуміння Бога іменують такий “авторський шлях” лише одержимістю певними ідеями, які виходять, знову ж таки, із зовнішнього, але містичного джерела. Особливо це стосується останнього періоду творчості В. Сильвестрова, пов'язаного з особистісним музично-інтонаційним вирішенням соціально-значимих текстів «Рече та стогне Дніпр широкий», «Заповіт» Т. Шевченка, «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, релігійних текстів та текстів народних пісень, творенням на їх основі свого власного стилю “метамузіки”, музики граничних, надчуттєвих принципів буття.

У висновку, постмодерністський наратив у творчості сучасних українських композиторів висловлюється за допомогою специфічних стилістичних прийомів, з опорою на засоби проростання та змішання стилів або протиставлення їх одне одному, застосування принципів хаотичної імпровізаційності тощо. Крім того, використання у композиторській творчості алюзій до певних епохальних стилів, запозичення інтонацій і звукових форм кінематографу, незвичного використання фольклору або популярної пісенної творчості вже стають свідомим стилістичним прийомом. Таким чином, штучно організований звуковий хаос руйнує загально-прийнятну логіку розвитку музичного матеріалу й утворює нову наративну сутність авторської позиції, пов'язану зі сприйняттям світу в постмодерністській естетиці як абсурдного та непередбачуваного.

Так, І. Тараненко у симфонічному творі «Зрак» (Провидіння Господнє) імпровізаційно-алеаторичним композиційним прийомом звукових плям відтворює наративну сутність естетики пантеїстичного містицизму художників-імпресіоністів.

У «Концерті для флейти та камерного оркестру в трьох частинах (“Пам'яті мого батька”))» О. Безбородька відбувається протиставлення стильових наративів через трагічний образ протистояння флейти та оркестру (образ батька) та класично-гармонійний образ фортепіано (автор) — висвітлення проблеми взаєморозуміння батьків і дітей у сучасну добу ціннісної індиферентності.

У Концертній п'єсі для флейти та симфонічного оркестру «Faces» («Лики») О. Серової на рівні наративного міжстильового проростання за постмодерним принципом “все у всьому” окрім ідеології заблуканої душі, можливо, заблуканого людства, з врахуванням прихованих структур пісні «Пливе кача» висловлюється містичний контекст — за межею свідомого.

У симфонічному творі «Танці єдиногого» С. Луньова напластуванням імпровізаційно-спонтанних рухів різних інструментів відтворено масований гул, що через глибинні порухи підсвідомості, майже на

візуальному рівні викликає образи еволюціоністської сентенції: «Як воно було, коли ми були ще тваринами».

Твір В. Польової для скрипки та оркестру струнних інструментів «П'єта» (від іт. Pieta – милосердя), за одноіменною скульптурною композицією Мікеланджело, завдяки розвитку протилежних риторичних фігур (anabasis-katabasis) висловлює стійку наративну ідею – Божого милосердя через жертвність Свого Сина Улюбленого заради Спасіння людства.

Мовний контент у висловленні власної нарації композитором В. Сильвестровим з приводу необхідності співпадиння соціального замовлення з творчою волею митця впадає у протиріччя з тим фактом, що створення кожного мистецького твору вимагає виконання чітких жорстких умов виконавської техніки, в той час як творчість автора якраз і цінується за майстерне виконання цих умов. Крім того, розуміння ліричного спрямування власної нарації як основного мірила його авторського шляху, впадає у протиріччя з великою кількістю реалістично відтвореного тла таємниче-містичного інфернального зла. Особливо, це стосується містифіковано відтвореної композитором трагедійної і соціально-значимої теми у творі «Майдан - 2014» на основі знакових текстів: «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, «І вам слава, сині гори» Т. Шевченка, тексту білоруської народної пісні «Коліскова» та ін.

Новизна зазначеної теми роботи у тому, що вперше: а) виявлено зацікавленість у застосуванні наративних технологій для виявлення сутнісних ознак творчості сучасних українських композиторів; б) зафіксовано відмінні риси творчих нарацій композиторів І. Тараненка, О. Безбородька, О. Серової, С. Луцьова, В. Польової на аналізі окремих їх творів; в) проаналізовано протиріччя мовного контенту у висловленні власної творчої платформи “лірика” композитором В. Сильвестровим та реальних психологічних нарацій його творів: стилю “повітряних митарств” у позачасових вимірах за православними віруваннями у камерній, вокальній та хоровій музиці, містичного відчуття інфернальних сил зла у симфонічній музиці, особистісного музично-інтонаційного вирішення соціально-значимих текстів у стилі “метамузики”, музики граничних, надчуттєвих принципів буття.

Література

1. Бабелюк О. А. Поетика спонтанності постмодерністського наративу. *Записки з романо-германської філології*. 2015. - Вип. 1. С. 15-24.
2. Гегель Г.Ф. Философия духа: Энциклопедия философских наук. Т.3. Москва: Мысль (Серия: Философское наследие Т. 75), 1977. 471 с.
3. Кудряшов А. Ю. Теория музыкального содержания. Санкт-Петербург, 2006. С.43-49.
4. Лангер С. Философия в новом ключе. Глава 8. Москва: Республика, 2000.
5. Лунина А. Композитор – маленькая планета. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013.
6. Починок І. Наратив і проблема науковості історичного пізнання (стаття перша). *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наукових праць. Випуск 534-535. Філософія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. С.28-31.
7. Степурко В. І. Вияви мистецької інтроверсії у творчості композиторів України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Дисертаційне дослідження. Київ: НАКККіМ, 2017.
8. Ширяєва Т. М. Наративна психологія: теорія та практика. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Психологія і педагогіка. Вип. 22, 2013.

References

1. Babeluk O. A. (2015)/ Poetics of spontaneity of postmodern narrative. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi*. Issue 1, 15-24 [in Ukrainian].
2. Hegel G.F. (1977). *Philosophy of the Spirit: Encyclopedia of Philosophy*. Moscow: Mysl'. (Seriya: Filosofskoye naslediyе. Vol. 75 [in Russian].
3. Kudryashov A. Yu. (2006). *Theory of musical content*. Sankt-Peterburg [in Russian].
4. Langer S. (2000). *Philosophy in a new key*. Ch.8. Moscow: Respublika [in Russian].
5. Lunina A. (2013). *Composer is a small planet*. Kyiv: DUKH I LITERA [in Ukrainian].
6. Pochink I. (2010). *Narrativ and the problem of scientific knowledge of historical cognition (the first article)*. *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'*. Issue 534-535. *Filosofiya*. Chernivtsi: Chernivets'kyu nats. un-t.,28-31 [in Ukrainian].
7. Stepuroko V. I. (2017). *The manifestations of artistic introversion in the works of composers of Ukraine of the late XX - beginning of the XXI century*. Candidate's thesis. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
8. Shiryayeva T. M. (2013). *Narrative Psychology: Theory and Practice*. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. *Psykholohiya i pedahohika*. Issue. 22 [in Ukrainian].